

VO-signaal

Organiseren van goed toezicht op leerlingen in het praktijklokaal

“Hoeveel leerlingen mogen er in een praktijklokaal?”

Scholen zijn verantwoordelijk voor de veiligheid van leerlingen. Leerlingen die handelingen verrichten die vergelijkbaar zijn met arbeid in de beroepspraktijk vallen onder de werking van de Arboret (art. 2.b Arboret). Dit betekent dat de school leerlingen moet voorlichten over de veiligheidsrisico's en de maatregelen die getroffen zijn om die veiligheidsrisico's te beheersen (art. 8). Het gaat dan vooral om beveiligingen op machines zoals beschermkappen, dodemansknop etc. en om het juiste gebruik van machines en persoonlijke beschermingsmiddelen (veiligheidsschoenen, werkkleding, veiligheidsbril, gehoorbescherming, handschoenen etc.). Tot zover geen bijzonderheden. Veilig leren werken is immers onderdeel van het curriculum.

De wetgever eist ook toezicht op naleving van die instructie aan de leerling. De wetgever vraagt daarbij bijzondere aandacht voor jeugdigen jonger dan 18 jaar. De school moet bij het invullen van toezicht rekening houden met de aan de jeugdige leeftijd inherente beperkte werkervaring en onvoltooide lichamelijke en geestelijke ontwikkeling. De wet schrijft echter niet voor wat goed toezicht is. De school moet dus zelf bepalen wat goed toezicht is, en moet kunnen verantwoorden hoe zij is gekomen tot de vaststelling van wat goed toezicht is. De schoolleiding kan aangesproken worden op de realisatie van goed toezicht.

Adequaat en verantwoord toezicht zal vrijwel altijd schoolspecifiek zijn. Doel van dit VO-signaal is dan ook de schoolleiding te ondersteunen bij het bepalen van wat adequaat en verantwoord toezicht in school is.

Achtereenvolgens gaat dit VO-signaal in op:

- Huidige richtlijnen voor goed toezicht;
- Uitgangspunten van goed toezicht;
- Aansprakelijkheid.

Vanzelfsprekend staat het voorkomen van ongelukken die tot schade en/of verwonding leiden centraal. Dit vraagt om een investering in veiligheid[sbewustzijn]. Goed toezicht vormt hiervoor de basis.

Huidige richtlijnen voor goed toezicht

Een veelgestelde vraag vanuit het vmbo is: “Hoeveel leerlingen mogen er in een praktijklokaal?” Deze vraag wordt vaak ingegeven door een gevoel van onbehagen van een docent over wat nog veilig en verantwoord is tijdens praktijklessen. Soms verschilt de docent van mening met de schoolleiding over wat nog wel veilig is en wat niet. Vaak draait het dan om groeps grootte en de (on)mogelijkheid daarop toezicht te houden en de financiële (on)mogelijkheid een gunstiger docent/leerling ratio te bekostigen. Dreigt de discussie over veiligheid te ontsporen, dan wordt gezocht in wetgeving, normen en richtlijnen naar maximale groeps grootte en daarin vindt men helaas geen concrete aantallen.

In wet en regelgeving worden voor wat betreft veiligheid geen harde aantallen leerlingen genoemd. Wel gaven bronnen in het verleden verschillende groepsgroottes:

- 'Veiligheid, gezondheid, milieu' van OC&W (november 1989): 8 leerlingen in de machinale houtbewerking en 12 bij lassen/vleesverwerking. In 2003 nog aangehaald door de Nederlandse Arbeidsinspectie¹.
- Het Platform Metaal & Metalektro (tegenwoordig PIE²) heeft een norm gepubliceerd waarin staat: 1 docent op maximaal 22 leerlingen waarbij een leerling met LW00-indicatie meetelt voor 1,5³.
- Arbouw (tegenwoordig Vollandis) had voor leerwerkbedrijven in de brochure 'Laat leerlingen veilig en gezond werken: Veiligheidsprotocol voor opleidingsbedrijven' over toezicht het volgende opgenomen:
 - bij 14-jarige leerlingen is het toezicht één toezichthouder op één leerling, ongeacht het soort werkzaamheden en het soort machines;
 - bij 15-jarige leerlingen die werkzaamheden verrichten met/of aan (stationaire) machines is het toezicht één toezichthouder op één leerling;
 - bij 16- en 17-jarige leerlingen die werkzaamheden verrichten met/of aan (stationaire) machines is het toezicht één toezichthouder op vijf leerlingen;
 - bij 16- en 17-jarige leerlingen die werkzaamheden verrichten met mechanisch handgereedschap is het toezicht één toezichthouder op vijf leerlingen.

Hoewel bovenstaande verhoudingen een indicatie geven voor een groepsgrootte en het benodigde toezicht bij een handeling of een type leerling, is er geen oog voor de situatie waarin die handeling wordt verricht. Bovendien verschillen de hiervoor genoemde aantallen leerlingen op wie goed toezicht mogelijk zou zijn. Daarnaast moet scherp onderscheid gemaakt worden tussen de maximale groepsomvang en het maximaal aantal leerlingen op wie in een risicovolle lessituatie toezicht gehouden kan worden. Meer houvast bij het bepalen van goed toezicht is daarom gewenst.

Uitgangspunten van goed toezicht

De normering van Arbouw ging ervan uit dat leerlingen zijn voorgelicht en geïnstrueerd, vaardig zijn in het bedienen van gereedschappen en machines, kennis hebben van de veiligheidsaspecten en zich veilig gedragen. Ook het Platform PIE rekende op een bepaald kennis- en vaardigheidsniveau van de leerling in haar norm.

De intensiteit van het toezicht is dus mede afhankelijk van de bekwaamheid van de leerling en de aard van de te bedienen machine of het te hanteren gereedschap.

Voor het bepalen van de mate van toezicht is naast het inherente risico van de te verrichten handeling en de bekwaamheid van de individuele leerling, ook de context van belang. Denk aan:

- lokaalindeling: grootte en opstelling van apparaten en machines (is het lokaal overzichtelijk?);
- de groepsgrootte;
- de groepssamenstelling en -dynamiek;
- het aantal beschikbare en bevoegde praktijkbegeleiders.

Per te verrichten handeling kan het risiconiveau (inherent risico, onafhankelijk van de bekwaamheid van de individuele leerling) worden vastgesteld. Bijvoorbeeld snijgevaar aan de cirkelzaag. Is dat laag, middelhoog of hoog?

Het niveau van bekwaamheid van de individuele leerling is de andere bepalende factor. Dat kan laag (beginner), middelhoog (gevoerd) of hoog zijn (volleerd: de leerling is in staat de handeling zelfstandig en veilig uit te voeren).

De combinatie van beide factoren geeft een indicatie voor de intensiteit van toezicht op de uit te voeren handeling. Als er op ieder moment iets fout zou kunnen gaan, dan zal voortdurend toezicht (en ingrijpen of bijsturing) nodig zijn. Als de kans dat er iets fout gaat erg klein is, dan zal incidenteel 'kijken of het nog goed gaat' voldoende zijn om ongelukken te voorkomen.

De intensiteit van toezicht kan worden voorgesteld als de frequentie van monitoring. Dit kan variëren van 'voortdurend toezicht houden in situaties met een hoog risico', via 'incidenteel monitoren' in situaties met een (zeer) lage kans op een ongeval tot 'geen monitoring nodig'.

De intensiteit van toezicht wordt bepaald door het inherente veiligheidsrisico van een activiteit en de onbekwaamheid van de uitvoerder van die activiteit. Lage, middelhoge en hoge inherente risico's van een activiteit kunnen worden onderscheiden, net als lage tot hoge bekwaamheid. De combinatie van die twee

factoren leidt voor een gemiddelde groep leerlingen tot toezicht die in intensiteit varieert van 1 op 1 continu toezicht in directe nabijheid, tot activiteiten die klassikaal uitgevoerd kunnen worden waarop vanuit veiligheidsoogpunt nagenoeg geen toezicht nodig is.

Een 'gemiddelde' of gedisciplineerde groep

Voor lessituaties en activiteiten met een 'gemiddelde' of gedisciplineerde groep in een overzichtelijk lokaal zou de inschatting van het benodigde toezicht als volgt kunnen zijn:

Inherent risico x bekwaamheid	Laag risico	Middelhoog risico	Hoog risico
Hoge bekwaamheid	Geen monitoring nodig 1 op 22 toezicht	Incidenteel monitoren 1 op 12 toezicht	Laagfrequent monitoren 1 op 8 toezicht
Middelhoge bekwaamheid	Incidenteel monitoren 1 op 12 toezicht	Laagfrequent monitoren 1 op 8 toezicht	Hoogfrequent monitoren 1 op 3 toezicht
Lage bekwaamheid	Laagfrequent monitoren 1 op 8 toezicht	Hoogfrequent monitoren 1 op 3 toezicht	Continu monitoren 1 op 1 toezicht

Leerlingen met een speciale ondersteuningsbehoefte

Voor een groep leerlingen met een speciale ondersteuningsbehoefte in een onoverzichtelijk lokaal, ligt de ratio docent – leerling anders. Bijvoorbeeld:

Inherent risico x bekwaamheid	Laag risico	Middelhoog risico	Hoog risico
Hoge bekwaamheid	Incidenteel monitoren 1 op 12 toezicht	Laagfrequent monitoren 1 op 8 toezicht	Hoogfrequent monitoren 1 op 3 toezicht
Middelhoge bekwaamheid	Laagfrequent monitoren 1 op 8 toezicht	Hoogfrequent monitoren 1 op 3 toezicht	Continu monitoren 1 op 1 toezicht
Lage bekwaamheid	Hoogfrequent monitoren 1 op 3 toezicht	Continu monitoren 1 op 1 toezicht	Activiteit wellicht schrappen

Beoordelen van risico, leerling bekwaamheid en groepsdynamiek

De indeling in bovenstaande tabellen dient als vertrekpunt. Een nadere uitwerking van de beoordelingscriteria (inschatting van het veiligheidsrisico, de mate van bekwaamheid van een leerling en een beoordeling van de groep) is nodig. Dat geldt ook voor de invloed van de groep. Er bestaat immers een grote variatie in groepsdiscipline en ook de mate van invloed hierop door de docent kan verschillen. De wisselwerking tussen de docent en de groep zal ook niet altijd optimaal zijn.

Veiligheidsrisico: laag, middel en hoog

Handelingen met een laag risico zijn bijvoorbeeld zagen met een handzaag, het hanteren van een accuboormachine of vlakschuurmachine. Handelingen met een middelhoog risico zijn bijvoorbeeld: de decoupeerzaag, lamello, dominofrees en bandschuurmachine. Werkzaamheden met een hoog risico zijn handelingen waarbij machines als handcirkelzaag, handschaafmachine e.d. gebruikt worden.

Bekwaamheid van leerlingen

Het beoordelen van de bekwaamheid van leerlingen in het kader van veiligheid vraagt meer dan een beoordeling van alleen de specifieke vaardigheid om een handeling goed en veilig uit te voeren. Die bekwaamheid is relatief, leerlingen zijn geen ervaren vaklui. Ook leerlingen met een 'rugzakje' hebben vaak meer toezicht en begeleiding nodig dan leerlingen zonder specifieke ondersteuningsbehoefte. Of dat altijd het geval is, valt te betwijfelen. Dus, ken uw Pappenheimers!

NB

"Aanvinken of een leerling een machine beheerst brengt een risico met zich mee; het zijn namelijk momentopnames. Een leerling heeft zoveel aan zijn hoofd dat hij het een volgende keer net zo makkelijk weer vergeet. Bijvoorbeeld: het instellen van de hulpgeleider van de cirkelzaag bij schulpen moet bijna elke keer weer opnieuw uitgelegd worden, omdat het een essentieel onderdeel van het veilig werken aan deze machine is. Leerlingen moeten dus wekelijks 'trainen' in veilig werken."

A. Blankesteijn regiocoördinator Platform vmbo Bouwen, Wonen en Interieur.

Bekwaamheid van docenten

Het toezicht op leerlingen tijdens praktijklessen is opgedragen aan een bevoegde en deskundige praktijkdocent of praktijkinstructeur. Deskundig betekent in dit verband in ieder geval dat de praktijkdocent of praktijkinstructeur de veiligheidsrisico's kent van de machines en gereedschappen die in zijn lokaal en machinale worden gebruikt. Hij of zij is verantwoordelijk voor het toezicht, het veilig bedienen van de machines, het hanteren van gereedschappen en voor de naleving van instructies. De docent moet dan ook voldoende aantoonbaar geschoold zijn op het gebied van veiligheid en toezicht. De keuze voor een bepaalde intensiteit van toezicht moet schriftelijk aantoonbaar zijn (RI&E!) voor het geval er onverhoopt toch een (ernstig) ongeval gebeurt. In het uiterste geval zal een rechter willen toetsen in hoeverre de school haar verantwoordelijkheid genomen heeft.

Uiteraard dienen leerlingen als eerste zelf verantwoordelijkheid te nemen voor de eigen veiligheid en die van anderen. Echter, daarop mag vanwege hun jeugdigheid niet worden vertrouwd. Dat is de strekking van de norm 'Begeleiding en toezicht leerlingen' in de Arbocatalogus-VO⁴. Deze norm is onder andere gebaseerd op de verplichting om deskundig toezicht te houden (Arbeidsomstandighedenbesluit artikel 1.37).

Aansprakelijkheid

De schoolleiding, als werkgever, is verantwoordelijk voor de veiligheid van personeel en leerlingen en in die zin aansprakelijk voor geleden materiële en immateriële schade.

Ouders van een leerling die schade lijdt tijdens een les, kunnen proberen die schade te verhalen op de school. Het is aan degene die de schade heeft geleden om aan te tonen dat de schade is veroorzaakt door onrechtmatig handelen of nalaten van de school. In juridische termen wordt dit aangeduid met de term 'onrechtmatige daad'.

VOORBEELD

Tijdens een praktijkles houdt een docent onvoldoende toezicht op leerlingen. Tijdens die les komt een leerling met zijn kleding tussen een apparaat en lijdt daardoor schade. Het slachtoffer kan proberen de schade te verhalen. In dit soort gevallen stellen ouders veelal de school aansprakelijk.

Het is mogelijk dat de school de schade aan het slachtoffer vergoedt, om vervolgens de uitgekeerde schadevergoeding te verhalen op de docent.

Voor meer informatie over aansprakelijkheid, het onderscheid tussen civielrechtelijke, bestuursrechtelijke en strafrechtelijke aansprakelijkheid, zie het Voion VO-signaal 'Aansprakelijkheid en Verzekeringen'⁵.

Medezeggenschap

De mr heeft instemmingsbevoegdheid bij vaststelling of wijziging van regels op het gebied van het veiligheids-, gezondheids- en welzijnsbeleid. Ongeacht welke bevoegdheid de mr heeft, het is sowieso verstandig om de mr te betrekken bij de vraag hoe goed toezicht te organiseren. Verantwoordelijkheid voor goed toezicht raakt aan meer vraagstukken dan (leerling)veiligheid. Onveilige situaties in een praktijklokaal kunnen ook een bron van stress zijn voor docenten en vormen daarmee ook voor hen een gezondheidsrisico.

Tot slot

Dit VO-signaal beoogt behulpzaam te zijn bij het komen tot een werkwijze waarmee de mate van benodigd toezicht in een risicovolle leersituatie beoordeeld kan worden. Hoe dat in school te organiseren, te plannen of te roosteren valt buiten het bestek van dit VO-signaal. Wel adviseert Voion scholen om dit onderwerp expliciet te bespreken en daar waar mogelijk vast te leggen.

Status van dit VO-signaal

Dit VO-signaal is (nog steeds) werk in uitvoering. In deze versie is commentaar verwerkt van regiocoördinatoren van het Platform vmbo Bouwen, Wonen en Interieur.

Daarnaast is inbreng van het Platform PIE verwerkt (voorheen Metaal & Metalektro), is gebruik gemaakt van het hoofdstuk 'Groepsgrootte en begeleiding' uit de leerwerkhuysbox van BWI en de brochure 'Laat leerlingen gezond en veilig werken' van de Arbouw⁶.

Het Platform vmbo BWI heeft een eigen richtlijn Veilig werken en verantwoord toezicht uitgewerkt⁷.

Gewenst:

- Een risico-inventarisatie en evaluatie (RI&E) per vak gericht op omstandigheden en verrichtingen van leerlingen waaraan een veiligheids- en of gezondheidsrisico verbonden is.
- Voorlichting over die risico's en voorzorgsmaatregelen zijn aantoonbaar onderdeel van de lesstof of instructie aan leerlingen.
- In overleg met de docenten, instructeurs en/of toa's bepaalt de schoolleiding het benodigde toezicht op het naleven van (veiligheids)instructies door leerlingen.

Disclaimer

Dit VO-signaal is met grote zorgvuldigheid samengesteld, waarbij is gestreefd naar volledigheid en juistheid van de gegeven informatie. Aan dit VO-signaal kunnen geen rechten worden ontleend. Voion aanvaardt geen aansprakelijkheid voor schade als gevolg van eventuele onjuistheden en/of gedateerde informatie. Hebt u opmerkingen over de inhoud? Dan verzoeken wij u uw reactie te mailen naar info@voion.nl. Ook uw ervaringen, oplossingen, opmerkingen of suggesties zijn van harte welkom.

Noten

1. Inspectierapport Technieklokale Arbeidsinspectie oktober 2003 pagina 17
2. <https://veiligepraktijklokale.nl/pie/>
3. Leerwegondersteunend onderwijs sinds 1 januari 2016 onderdeel van passend onderwijs.
4. <https://www.arbocatalogus-vo.nl/arbobeleid/begeleiding-en-toezicht-leerlingen/>
5. <https://www.voion.nl/publicaties/vo-signaal-aansprakelijkheid-en-verzekeringen/>
6. <https://docplayer.nl/9589080-Veiligheidsprotocol-laait-leerlingen-veilig-en-gezond-werken.html>
7. <https://www.vmbo-bwi.nl/docenten/>

VOION

Het voortgezet onderwijs: een aantrekkelijke werkomgeving waar iedereen duurzaam, enthousiast en veilig kan werken! Dat is waar Voion, in samenwerking met scholen, de VO-raad en vakbonden, aan wil bijdragen. We initiëren onderzoek en delen kennis over de onderwijsarbeidsmarkt en veilig en vitaal werken. We inspireren met praktijkverhalen en ontwikkelen instrumenten en handreikingen die toepasbaar zijn voor de hele sector. Samen werken we aan het beste onderwijs.

